

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی بزه دیدگی اشخاص حقوقی

استاد راهنما:

آقای دکتر محمد علی حاجی ده آبادی

استاد مشاور:

آقای دکتر جلال الدین قیاسی

نگارنده:

افشین عبدالمحمدی

تابستان 1389

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم:

تقدیم به روح پاک پدر و مادر عزیزم.

تشکر و قدردانی:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما اعطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم که از تمامی اساتید بزرگوار خود که در طول سالهای گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد مهربان و بزرگوار جناب آقای دکتر محمدعلی حاجی ده آبادی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند، نهایت تشکر و سپاسگذاری را دارم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر جلال الدین قیاسی که به عنوان مشاور مرا راهنمایی فرموده اند، کمال تشکر و سپاسگذاری را دارم.

چکیده:

گسترش انواع اشخاص حقوقی در جوامع امروزی، افزایش انواع بزه دیدگی‌ها برای این اشخاص را نیز در پی داشته است. این بزه‌دیدگی‌ها خسارات و آثار منفی فراوانی را برای این اشخاص و در مواردی برای کل جامعه به جا می‌گذارد. لذا نیاز به توجه جدی‌تر به بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی و حمایت از اشخاص حقوقی بزه‌دیده، احساس می‌شود و این امر در کشور ما با توجه به دوران رو به توسعه و سیاست خصوصی‌سازی در کشور و نوپا بودن خیلی از اشخاص حقوقی، از اهمیت بالاتری برخوردار است. از طرف دیگر برای تنظیم یک سیاست جنایی منسجم و کارآمد، باید قبل از آن شناخت کافی از ابعاد مختلف موضوع و علل و زمینه‌های موثر در ایجاد و بروز آن، وجود داشته باشد. این پایان‌نامه نیز با توجه به همین امر، برای روشن‌تر ساختن ابعاد مختلف بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی تدوین یافته است. در رابطه با علل و زمینه‌های موثر در وقوع بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی، باید گفت که علل و عوامل متعددی در این زمینه تأثیرگذار هستند. از جمله می‌توان به برخی عوامل قانونی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اداری و وضعیتی اشاره کرد. در رابطه با پیشگیری از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی هم یکسری تدابیر و راهکارهایی موثر می‌باشد که برخی از آنها در حوزه پیشگیری کیفری و برخی در حوزه پیشگیری غیر کیفری قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است که برای موفقیت یک سیاست جنایی موثر، باید اقدامات پیشگیری به معنای اخص (پیشگیری غیر کیفری) را در درجه‌ی اول اهمیت قرار داد. در کشور ما در رابطه با بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی و پیشگیری از آن، با توجه به آشفتگی و پراکندگی موجود در سیاست جنایی کشور، اصولاً می‌توان گفت که یک سیاست جنایی منسجم، هماهنگ، مدرن و دارای هدف وجود ندارد و آنچه بیشتر به چشم می‌آید، آمیزه‌ای از قوانین پراکنده و جرم‌انگاری‌های گوناگون و تمایل به استفاده از ابزارهای کیفری به جای سیاست پیشگیرانه می‌باشد.

کلمات کلیدی: بزه‌دیدگی، اشخاص حقوقی، سیاست جنایی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه
1	بیان مسئله
3	سؤالات تحقیق
3	فرضیات
3	اهداف
4	پیشینه تحقیق
4	اهمیت و ضرورت تحقیق
6	فصل اول: کلیات
7	مبحث اول - مفاهیم و انواع
7	گفتار اول - مفهوم بزه دیده
7	الف - مفهوم لغوی
8	ب - مفهوم اصطلاحی
8	1- تعریف موسع
9	2- تعریف مضیق
10	گفتار دوم - انواع بزه دیده
10	الف - بزه دیدگان مستقیم و بزه دیدگان غیرمستقیم
11	ب - بزه دیدگان مقصر و بزه دیدگان غیرمقصر (ایده آل و غیرایده آل)
12	ج - بزه دیدگان اولین و بزه دیدگان دومین
14	د - بزه دیدگان حقیقی و بزه دیدگان حقوقی
16	گفتار سوم - مفهوم اشخاص حقوقی
19	گفتار چهارم - اقسام اشخاص حقوقی
19	الف - اشخاص حقوقی حقوق عمومی
23	ب - اشخاص حقوقی حقوق خصوصی
28	ج - اشخاص حقوقی حقوق بین الملل

- 30..... گفتار پنجم - مفهوم پیشگیری
- 32..... **مبحث دوم - تحولات مربوط به بزه دیدگان**
- 34..... **مبحث سوم - رویکردها به بزه دیدگی اشخاص حقوقی**
- 35..... گفتار اول - رویکرد کیفری به بزه دیدگی اشخاص حقوقی
- 35..... الف - رویکرد کیفری عام
- 37..... ب - رویکرد کیفری خاص یا افتراقی
- 37..... گفتار دوم - رویکرد غیر کیفری به بزه دیدگی اشخاص حقوقی
- 41..... **فصل دوم - انواع بزه دیدگی اشخاص حقوقی و علل و عوامل آن**
- 42..... **مبحث اول - انواع بزه دیدگی اشخاص حقوقی**
- 42..... گفتار اول - بزه دیدگی غیر مالی
- 44..... الف - بزه دیدگی به واسطه تجاوز به حریم خصوصی اشخاص حقوقی
- 47-1 بزه دیدگی به واسطه تجاوز به حریم اطلاعات شخصی و افشای اسرار اشخاص حقوقی
- 47-2 بزه دیدگی به واسطه تجاوز به حریم ارتباطات خصوصی اشخاص حقوقی
- 53-1-2 رهگیری (یا هتک حرمت) نامه‌ها و مراسلات پستی
- 57-2-2 رهگیری تلفن‌ها و سیگنال‌های رادیویی (یا ارتباطات مخبراتی)
- 59-3-2 رهگیری ارتباطات اینترنتی
- 3-3 بزه دیدگی به واسطه تجاوز به حریم اماکن خصوصی اشخاص حقوقی (یا هتک حرمت اماکن متعلق به آنها)
- 61.....
- 64..... ب - بزه دیدگی به واسطه هتک حرمت اشخاص حقوقی
- 65-1 بزه دیدگی به واسطه توهین
- 66-1-1 توهین به اشخاص حقیقی دارای شخصیت حقوقی
- 67-2-1 توهین به سایر اشخاص حقوقی
- 68-2 بزه دیدگی به واسطه افترا
- 71-3 بزه دیدگی به واسطه نشر اکاذیب
- 72..... ج - بزه دیدگی به واسطه سوء قصد به جان برخی از اشخاص حقوقی
- 72-1-1 سوء قصد به جان مقامات داخلی

- 2- سوء قصد به جان مقامات خارجی 74
- د- بزه دیدگی به واسطه نقض (تجاوز به) حقوق مالکیت صنعتی و تجاری اشخاص حقوقی 75
- 1- بزه دیدگی به واسطه نقض حقوق مربوط به علائم تجاری 78
- 2- بزه دیدگی به واسطه نقض حقوق مربوط به اسرار تجاری 80
- 3- بزه دیدگی به واسطه نقض حقوق مربوط به طرح‌های صنعتی 82
- 4- بزه دیدگی به واسطه نقض حق اختراع 83
- 5- بزه دیدگی به واسطه نقض حقوق مربوط به نام‌های دامنه 84
- ه- بزه دیدگی به واسطه نقض (تجاوز به) حقوق مالکیت ادبی و هنری اشخاص حقوقی 85
- و- بزه دیدگی اشخاص حقوقی به واسطه جرایم رایانه‌ای 88
- ز- بزه دیدگی اشخاص حقوقی به واسطه جرایم بین‌المللی 94
- گفتار دوم- بزه دیدگی مالی 97
- الف- بزه دیدگی اشخاص حقوقی به واسطه جرایم اقتصادی 99
- 1- بزه دیدگی به واسطه جرایم و تخلفات مالیاتی 100
- 2- بزه دیدگی به واسطه قاچاق کالا و ارز 101
- 3- بزه دیدگی به واسطه پولشویی 102
- 4- بزه دیدگی به واسطه جرم اختلال در نظام اقتصادی 104
- ب- بزه دیدگی مالی اشخاص حقوقی به واسطه اعضا و کارکنان آنها (بنا بزه دیدگی به واسطه جرایم و تخلفات مالی اعضا و کارکنان) 106
- 1- بزه دیدگی به واسطه تصرف غیرقانونی 107
- 2- بزه دیدگی به واسطه اختلاس 108
- 3- بزه دیدگی به واسطه تبانی در معاملات دولتی 110
- 4- بزه دیدگی به واسطه تدلیس در معاملات دولتی 111
- 5- بزه دیدگی به واسطه اخذ پورسانت در معاملات دولتی 112
- 6- بزه دیدگی به واسطه سوء استفاده در آمار و برداشت به نفع خود 113
- 7- بزه دیدگی به واسطه انتشار ترازنامه خلاف واقع 113
- 8- بزه دیدگی به واسطه ارتشاء 114

ج - سایر بزه‌دیدگی‌های مالی اشخاص حقوقی	115
1- بزه‌دیدگی به واسطه کلاهبرداری	116
2- بزه‌دیدگی به واسطه سرقت	117
3- بزه‌دیدگی به واسطه تخریب	117
مبحث دوم - علل و عوامل بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی	119
گفتار اول - عوامل قانونی	119
الف - تورم و تکثر قوانین و عدم یکپارچگی و انسجام بین آنها	121
ب - ابهام و پیچیدگی قوانین	122
ج - کهنه بودن و عدم تناسب و انطباق قوانین با شرایط روز	123
د - خلاءهای قانونی	124
هـ - نقص در قوانین راجع به نظارت و بازرسی	126
و - عدم توجه به رویکرد بازدارنده و پیشگیرانه	127
گفتار دوم - عوامل قضایی	129
گفتار سوم - عوامل اقتصادی	130
گفتار چهارم - عوامل سیاسی	134
گفتار پنجم - عوامل اجتماعی	137
گفتار ششم - عوامل فرهنگی	140
گفتار هفتم - عوامل اداری و مدیریتی	142
الف - ضعف در تحول مدیریتی (ضعف در مدیریت تغییر)	144
ب - ضعف در مدیریت اطلاعات و کاربرد فناوری اطلاعات	145
ج - عدم آمادگی برای به کارگیری تجارت الکترونیکی	147
فصل سوم - پیشگیری از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی	148
مبحث اول - پیشگیری غیرکیفری از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی	152
گفتار اول - پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی	153
الف - پیشگیری از طریق طراحی محیطی	154
ب - به کارگیری سنجیده و نظام‌مند فناوری اطلاعات	157

- ج - به کارگیری صحیح و همراه با برنامه‌ریزی تجارت الکترونیک.....161
- د - تدوین و تصویب قانون عام حقوق اداری (کد اداری مستقل).....162
- ه - الزام کارکنان به اعلام دارایی‌شان و رسیدگی به آن.....163
- و - پیش‌بینی سازوکارهای مناسب برای بالا بردن پاسخگویی (یا ایجاد تعادل بین استقلال و پاسخگویی).....164
- ز - رفع تعارض منافع (پیش‌بینی سازوکارهای مناسب برای رفع تعارض منافع)
.....165
- ح - بالا بردن شفافیت در امور166
- ط - بستن پیمان‌های سلامت و پیش‌بینی خسارت‌های قراردادی در زمان انعقاد قراردادها
و معاملات168
- ی - رجوع به سوابق اشخاص (تهیه لیست از اشخاص و موسسات متخلف).....168
- ک - الزام اعضا و کارکنان اشخاص حقوقی به گزارش جرایم و تخلفات169
- ل - اتخاذ تدابیر ویژه برای پیشگیری از بزه‌دیدگی‌های رایانه‌ای169
- م - اصلاح سیستم‌های نظارتی و بازرسی171
- گفتار دوم - پیشگیری اجتماعی از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی175
- الف - آموزش و بالا بردن آگاهی عمومی176
- ب - همکاری و تعامل میان اشخاص و گروه‌های دخیل177
- ج - استفاده از ظرفیت‌های نهادهای مدنی در پیشگیری از بزه‌دیدگی178
- د - آزادی اطلاعات (دسترسی به اطلاعات).....179
- ه - آزادی و مصونیت مطبوعات در ارائه گزارش و افشاگری.....180
- و - ارتقاء سطح فرهنگی و انگیزش کارکنان.....180
- ز - ایجاد سازوکارهای مناسب برای گزارش‌دهی و عزم در رسیدگی
به آنها.....182
- ح - بالا بردن اعتماد عمومی به دستگاه قضایی.....183
- ط - تنظیم حدود دخالت دولت در امور اقتصادی و اداری184
- ی - بالا بردن امنیت اقتصادی در جامعه185

- ک- بهبود نسبی رفاه در جامعه و کاهش نابرابری‌های اجتماعی ... 186.....
- ل- سایر تدابیر 186.....
- مبحث دوم - پیشگیری کیفری از بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی** 189.....
- گفتار اول - جرم‌انگاری حمایتی 190.....
- گفتار دوم - جرم‌انگاری حاشیه‌ای 192.....
- گفتار سوم - اعمال ضمانت‌اجراهای شدید 193.....
- گفتار چهارم - گزینش ضمانت‌اجراهای مناسب 194.....
- گفتار پنجم - روزآمد کردن قوانین 195.....
- گفتار ششم - تدابیر ویژه حمایتی از اشخاص حقوقی بزه‌دیده 196.....
- الف - به رسمیت شناختن شخص حقوقی بزه‌دیده و رعایت منزلت او 199.....
- ب- آگاه‌سازی از حقوق خود (تفهیم حقوق بزه‌دیدگان) و جلب اعتماد آنها 200.....
- ج - شنیدن نظرات و خواسته‌های شخص حقوقی بزه‌دیده 202.....
- د- میانجیگری (فراهم کردن زمینه صلح و سازش) 203.....
- ه- مشارکت دادن شخص حقوقی بزه‌دیده (در فرایند رسیدگی) 205.....
- و- اتخاذ تدابیر ویژه برای ادای شهادت (اجباری کردن شهادت) 206.....
- ز- تأمین امنیت گزارش‌دهندگان، شهود و نمایندگان شخص حقوقی 207.....
- 1- حفاظت از آنها در برابر متهمین و مرتکبین 208.....
- 2- حفاظت از هویت آنها 209.....
- ح- اخذ تأمین مناسب از متهمین 209.....
- ط- کاهش اطلاع دادرسی 210.....
- گفتار هفتم - خسارت‌زدایی از اشخاص حقوقی بزه‌دیده (ترمیم و جبران خسارت) ...
- 211.....
- الف - شیوه‌های ترمیم و جبران خسارت اشخاص حقوقی بزه‌دیده 214.....
- 1- اعاده‌ی وضع به حالت سابق (ترمیم عینی خسارت بزه‌دیده) 214.....

- 2- ترمیم و جبران خسارت به صورت پرداخت وجه نقدی 215
- 3- سایر روشهای ترمیم (روشهای غیرمالی)..... 215
- ب- منابع و مسئولین جبران خسارت اشخاص حقوقی بزه‌دیده 216
- 1- جبران خسارت به وسیله شخص بزه‌کار 216
- 2- جبران خسارت با استفاده از بودجه عمومی (بوسیله دولت) 217
- 3- جبران خسارت به وسیله بیمه 219
- نتیجه‌گیری و پیشنهادات..... 221
- فهرست منابع و مأخذ..... 224

مقدمه:

بیان مسئله

امروزه جوامع بشری را بدون وجود اشخاص حقوقی که در امور مختلف جامعه فعالیت دارند، نمی‌توان تصور کرد. وجود آنها یکی از ضرورت‌های جوامع است و اداره‌ی جامعه و جریان کارها به گونه‌ای شایسته، بدون وجود دولت و سایر نهادها و بنیادهای حکومتی و تخصیص پاره‌ای اموال به آنها و تأسیس شرکتهای تجاری و موسسات غیرتجاری، اعم از انتفاعی و غیرانتفاعی، امکان‌پذیر نیست. لذا امروزه شاهد گسترش و فعالیت انواع گسترده و متنوعی از اشخاص حقوقی در جوامع هستیم. این شخصیت‌ها روح و جوهره خود را از قواعد و مقررات هر جامعه می‌گیرند و در واقع قانون و مقررات هر جامعه، تعریف حقوق، مزایا و تکالیف این شخصیت‌ها را روشن می‌کند.

و بدیهی است که همانطور که قانون‌گذار از منافع افراد جامعه حمایت می‌کند، باید از منافع گروهها و موسساتی (اشخاص حقوقی) که برای وصول به هدفهای مشروع تشکیل شده و فعالیت می‌کنند نیز حمایت کند.

از طرف دیگر با توجه به گسترش انواع اشخاص حقوقی، ما شاهد افزایش و گسترش انواع جرایم علیه این اشخاص و بزه‌دیدگی آنها، در جامعه هستیم. این جرایم و بزه‌دیدگی‌ها خسارات و آثار منفی فراوانی را برای این اشخاص و در مواردی برای کل جامعه در پی دارد.

از آثار مهم این بزه‌دیدگی‌ها، افزایش احتمال بزه‌دیدگی‌های مکرر بعدی این اشخاص و همچنین افزایش احتمال ورود این بزه‌دیدگان به ورطه‌ی بزهکاری، در مقام مقابله به مثل و جبران خسارات وارده بر خود، می‌باشد؛ شواهد نشان می‌دهد که در خیلی از موارد، بزه‌دیدگی موجب بزهکاری بزه‌دیده را در مقام مقابله به مثل و تقاص، فراهم می‌کند. همچنین می‌توان به خسارات و آثار مالی این بزه‌دیدگی‌ها بر این اشخاص و جامعه اشاره کرد؛ و در برخی از موارد خسارت واقعی این جرایم و بزه‌دیدگی‌ها نهایتاً به جامعه یا بخشی از آن وارد می‌شود، مخصوصاً در جایی که این شخص حقوقی بزه‌دیده، دولت یا یکی از سازمانها و موسسات دولتی و عمومی باشد. لذا توجه جدی به

بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی و پیش‌بینی تدابیر و راهکارهای مناسب برای مقابله با این معضل به شدت احساس می‌شود. از طرف دیگر اتخاذ تدابیر و راهکارهای موثر و تنظیم یک سیاست جنایی منسجم و کارآمد، زمانی میسر خواهد بود که قبل از آن شناخت کافی از ابعاد و زوایای مختلف پدیده‌ها و معضلات مذکور وجود داشته باشد و بدون این شناخت، برنامه‌ها و تدابیر اتخاذ شده، محکوم به ناکامی است و این مسائل ضرورت بررسی بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی را به عنوان یکی از معضلات موجود در جامعه به ما نشان می‌دهد.

بحث بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی موضوع جدید و در عین حال دارای اهمیت فراوانی در حوزه مطالعات مربوط به بزه‌دیده‌شناسی، به عنوان یکی از شاخه‌های جدید علم جرم‌شناسی است. لذا از ویژگی‌های مهم این موضوع تازگی و جدید بودن آن می‌باشد. شایان ذکر است که رشته بزه‌دیده‌شناسی خود رشته‌ای نوپا و جدید می‌باشد که در کشور ما هم در چنددهه‌ی اخیر تحت تأثیر تحولات بوجود آمده در غرب مطرح شده است و در این رشته هم توجه عمدتاً معطوف به انسان‌ها (اشخاص حقیقی)، به عنوان قربانی و بزه‌دیده جرایم بوده است و مخصوصاً به افرادی که به خاطر ضعف و ویژگی‌های خاص خود بیشتر در معرض خطر بزه‌دیدگی بوده و نیاز به حمایت و توجه بیشتری دارند و در این رشته نیز کمتر کسی به بزه‌دیدگی اشخاص حقوقی پرداخته است.

سؤالات تحقیق

الف - سؤالات اصلی

- 1- انواع بزه دیدگی اشخاص حقوقی با نظریه مهم ترین مصادیق آن کدامند؟
 - 2- چه راهکارها و شیوه هایی برای پیشگیری از بزه دیدگی اشخاص حقوقی وجود دارد؟
- ب- سؤالات فرعی
- 3- علل و عوامل بزه دیدگی اشخاص حقوقی کدامند؟
 - 4- رویکرد حقوق ایران به بزه دیدگی اشخاص حقوقی چگونه است؟

فرضیات

- 1- بزه دیدگی اشخاص حقوقی انواع مختلفی دارد که می توان آنها را در دو دسته بزه دیدگی های مالی و بزه دیدگی های غیر مالی قرار داد و تجاوز به حریم خصوصی آنها، نقض حقوق مالکیت صنعتی و تجاری و برخی از بزه دیدگی های مالی، از مهم ترین مصادیق بزه دیدگی اشخاص حقوقی است.
- 2- راهکارها و شیوه های گوناگونی برای پیشگیری از بزه دیدگی اشخاص حقوقی وجود دارد که آنها را می توان به دو دسته راهکارهای کیفری و غیر کیفری، و راهکارهای غیر کیفری را به دو دسته راهکارهای وضعی و اجتماعی تقسیم کرد.
- 3- به نظر می رسد که عوامل مختلفی در بزه دیدگی اشخاص حقوقی نقش دارند، از جمله عوامل قانونی، عوامل اقتصادی، عوامل فرهنگی و عوامل وضعیتی.
- 4- در ایران راهکارهای کیفری (پیشگیری کیفری)، به گونه ای نه چندان جامع، بیشتر مورد توجه بوده است.

اهداف

در این پایان نامه سعی داریم تا به بررسی ابعاد و زوایای گوناگون بزه دیدگی اشخاص حقوقی بپردازیم و انواع بزه دیدگی های اشخاص حقوقی و جرایم مرتبط در این حوزه را بررسی کنیم و با شناخت علل و عوامل مهم موثر در وقوع بزه دیدگی اشخاص

حقوقی، بتوانیم تدابیر و راهکارهای مناسب و کارآمدی را برای پیشگیری از بزه دیدگی اشخاص حقوقی، ارائه دهیم. چرا که بی تردید، اتخاذ تدابیر و راهکارهای موثر برای مقابله با این قبیل معضلات و تنظیم سیاست جنایی منسجم و کارآمد، زمانی میسر خواهد بود که قبل از آن شناخت کافی از ابعاد مختلف پدیده‌ها و معضلات مذکور وجود داشته باشد.

پیشینه تحقیق

بحث بزه دیدگی اشخاص حقوقی موضوع جدیدی می باشد که تا کنون چندان مورد توجه پژوهشگران و حقوق دانان نبوده است و در رابطه با بررسی بزه دیدگی اشخاص حقوقی از منظر بزه دیده شناسی، در کشور ما کار علمی و پژوهشی خاصی انجام نشده است و نویسندگان و پژوهشگرانی هم که در خلال آثار و کتب خود در این زمینه صحبت کرده اند، معمولاً از اشاره ای کوتاه فراتر نرفته اند. به نظر می رسد که مهم ترین دلیل در فقر مطالعاتی در این زمینه جدید بودن علم بزه دیده شناسی می باشد. شایان ذکر است که رشته بزه دیده شناسی خود رشته ای نوپا و جدیدی می باشد که در کشور ما هم در چند دهه اخیر تحت تأثیر تحولات به وجود آمده در غرب مطرح شده است و در این رشته هم معمولاً همه نگاهها معطوف به انسان ها (اشخاص حقیقی)، به عنوان قربانی و بزه دیده جرایم، بوده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

بحث بزه دیدگی اشخاص حقوقی موضوع جدید و در عین حال دارای اهمیت فراوانی در حوزه مطالعات مربوط به بزه دیده شناسی به عنوان یکی از شاخه های جدید علم جرم شناسی می باشد، چرا که اشخاص حقوقی جزء مهم و لاینفک جوامع می باشند و بدون وجود آنها اداره ی جامعه و جریان کارها به گونه ای شایسته امکان پذیر نمی باشد و بزه دیدگی های این دسته از اشخاص علاوه بر اینکه خسارات فراوانی برای آنها به دنبال دارد، در اکثر موارد آثار و تبعات منفی قابل توجهی نیز برای کل جامعه در پی دارد. لذا لازم است که به بررسی و شناخت کافی از ابعاد مختلف این پدیده و علل و

عوامل موثر در وقوع آن پرداخت و راهکارهای مناسبی برای پیشگیری از این بزه دیدگی ها اندیشید. بر این اساس انجام کارهای تحقیقی و پژوهشی در این موضوع ضروری می باشد. این امر مخصوصاً در کشور ما اهمیت بیشتری دارد چرا که در مطالعات و تحقیقات اندک راجع به بزه دیده شناسی و جرم شناسی در کشور ما جای خالی مطالعات مستقل در زمینه بزه دیدگی اشخاص حقوقی، محسوس می باشد.

فصل اول: کلیات

مبحث اول: مفاهیم و انواع

گفتار اول: مفهوم بزه دیده

الف: مفهوم لغوی

بزه در زبان فارسی به معنای گناه، خطا و تقصیر به کار رفته است.¹ در فرهنگ‌های معتبر فارسی همچون لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ عمید و معین به واژه بزه دیده پرداخته نشده است.

واژه بزه دیده یا قربانی در زبان انگلیسی معادل واژه victim است که از کلمه victima مشتق شده به معنای مخلوق و موجود زنده‌ای که برای خدایان قربانی می‌شده است و در طول زمان معنای آن کمی تغییر یافته است.²

این واژه به تدریج در مفهوم حقوقی خود از مفهوم قربانی خدایان (sacrifice) فاصله گرفته و به عنوان شخصی که مفعول یک جرم یا شبه جرم واقع شده، مطرح گردیده است.³ واژه victim در نوشتگان فارسی به معنای «قربانی» به کار می‌رود. قربانی در واژه‌شناسی یعنی آنچه یا آن که به نیت به دست آوردن رضایت خداوند، ذبح می‌شود، «آن چه بر اثر حادثه‌ای ناخواسته جان خود را از دست بدهد: قربانی تصادف، سیل، ...»، «آن که به دلیل قرار گرفتن ناخواسته و غیرارادی در وضع دشوار، محیط نامناسب یا به موجب عمل دیگری دچار مشکل و مصیبت شده است».⁴

واژه بزه دیده در زبان فارسی بندگان با اصطلاحات مجنی علیه و زیان دیده به صورت مترادف استعمال می‌شود. که معنای بسیار مجملی دارند. مجنی علیه یعنی «آن که بر او جنایت رفته»⁵ و «کسی که جرم از دیگری به ضرر او واقع شده است»⁶.

¹ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1346، جلد 3، ص 4093.

² - نادر همایونی، بزه دیده در کنوانسیون اروپایی جبران خسارت قربانیان جرایم خشونت آمیز 1983، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد مرکز، سال 1380، ص 3.

³ - Blackslaw Dictionary, Henry camplell Blaxk, west publishing 1990, p, 1564.

⁴ - حسن انوری، فرهنگ فشرده، سخن، تهران، نشر فرهنگ، 1381، ج 2، ص 178

⁵ - علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، تهران، 1377، ج 13، ص 2335.

⁶ - محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، 1377، جلد 4، ص 3232.

ب - مفهوم اصطلاحی

این واژه در کتابها و مقالات حقوقی و جرم‌شناسی مورد بحث واقع شده است. علی‌رغم تنوع تعاریف صورت گرفته، دورویکرد کلی در این زمینه مشاهده می‌شود که می‌توان از این دورویکرد به تعریف موسع و تعریف مضیق بزه‌دیده تعبیر کرد.

1 - تعریف موسع

در این رویکرد بزه‌دیده در هر مفهوم بیش و کم ممکن برای اشاره به هر کسی که به یک برآیند منفی یا هرگونه زیان یا آسیب دچار شده باشد، به کار می‌رود، خواه آن زیان یا آسیب، مالی، بدنی، یا به شکل درد و رنج عاطفی باشد که برپایه آن می‌توان گونه‌هایی از قربانیان را همچون قربانی بلایای طبیعی، قربانی بیماری، قربانی ستم و بی‌عدالتی و سرانجام قربانی جرم، شناسایی کرد. به دیگر سخن آن چه در این رویکرد مهم است ورود ضرر و خسارت به دیگری است؛ اما این که منشأ ایراد ضرر چیست و واردکننده آن کیست اهمیتی ندارد، چه منشأ ایراد ضرر و به تعبیر بهتر خاستگاه آسیب جرم باشد و چه شبه جرم و چه بلایای طبیعی.¹

لپز و فیلیزولا با چنین رویکردی در تعریف بزه‌دیده گفته‌اند «بزه‌دیده کسی است که یک خسارت قطعی و آسیبی بر تمامیت شخصی او وارد آمده است و اکثر افراد جامعه هم به این مسأله اذعان دارند. مفهوم پیشرفته و نوین بزه‌دیده وابسته به بی‌عدالتی است که علیه یک شخص صورت می‌گیرد».²

در تعریف دیگری نیز آمده است: «بزه‌دیدگان کسانی هستند که در اثر فعل دیگری تهدید شده‌اند، صدمه دیده‌اند یا از میان رفته‌اند. صدمه ممکن است توسط اشخاص یا دیگر ساختارها و نهادهایی که مردم نیز درگیر آن‌اند، رخ داده باشد».³

¹ - احمد حاجی‌ده‌آبادی، از جبران خسارت بزه‌دیده توسط بزهکار تا جبران خسارت توسط دولت، مجله فقه و حقوق، سال سوم، تابستان 1385، ص 99.

² - ژرارلیز و ژینا فیلیزولا، بزه‌دیده و بزه‌دیده‌شناسی، ترجمه روح‌الدین کرد علیوند و احمد محمدی، چاپ اول، تهران، مجد، 1379، ص 96.

³ - احمد حاجی‌ده‌آبادی، همان، ص 99.